

Леонід Кривизюк, Іван Бабірат

3 ІСТОРІЇ ПОШУКОВО-КАРАЛЬНИХ ОПЕРАЦІЙ НКВС В УКРАЇНІ (1939-1940-І РОКИ)

На сьогодні у новітній історичній науці України посилюється інтерес до повоєнної політики радянської Західної України комуністичним режимом, а також ліквідації українського визвольного руху, очолюваного Організацією Українських Націоналістів-бандерівців (далі – ОУН(б)), Українською Повстанською Армією (далі – УПА). І це є закономірно, бо маємо вже ряд ґрунтовних праць по історії ОУН, УПА, а тематика боротьби з цими утвореннями радянсько-партійного апарату та його репресивних органів залишалася донедавна в стороні.

Метою даної роботи є дослідити один з аспектів протиповстанської боротьби комуністичного режиму, а саме організацію та проведення пошуково-каральних операцій органами Народного комісаріату внутрішніх справ (далі – НКВС), на основі кількісних показників показати їх масштаби та ефективність у ліквідації оунівської мережі та відділів УПА.

Створення органів НКВС Західної України було визначено наказами наркома внутрішніх справ СРСР Л. Берії від 6 листопада 1939 року „Про організацію органів НКВС Західної України” та „Про організацію територіальної і залізничної міліції Західної України та укомплектування її кадрами”. Центральний апарат бойового авангарду ВКП(б) в особі НКВС СРСР зобов’язував „...організувати органи територіальної міліції в Західній Україні у складі обласних управлінь: Львівського, Тернопільського, Станіславського, Луцького та повітових апаратів ... і відділів залізничної міліції Львівської та Ковельської залізниць” [2, 119]. Усього на території західноукраїнського регіону було утворено чотири обласних управління і 60 повітових (пізніше районних) відділів міліції. Для їх комплектування, згідно з розпорядженням Л. Берії, направлялись працівники НКВС з різних регіонів СРСР, які мали „великий досвід плідної діяльності” в репресивних органах. Так, у декадний термін на початку листопада 1939 року було відряджено 400 осіб начальницького складу (офіцерський керівний склад НКВС) за рахунок випускників училищ НКВС: Ленінградського – 60 осіб,

Саратовського – 40, Смоленського – 50, Рязанського – 30, Горьківського – 35, Новочеркаського – 35, Воронежського – 40, а також 110 випускників інших закладів [2, 119].

Обласні управління репресивних інституцій НКВС, що виконували функції політичної жандармерії, було створено на території Львівської, Тернопільської, Станіславської та Волинської областей, їм підпорядковувалося 56 повітових відділів НКВС. Згідно з беріівським наказом, їх комплектування проходило в першу чергу за рахунок „... 726 осіб оперативного складу НКВС, раніше направлених у Західну Україну для надання практичної допомоги органам народної влади у перехідний період” [2, 120]. Але цієї кількості політичних охоронців нової влади для розгалуженої мережі репресивних органів виявилось замало, тому додатково в Західну Україну було направлено 100 кадрових професійних офіцерів із наркоматів внутрішніх справ інших республік, управлінь НКВС країв та областей; 250 працівників з особливих відділів НКВС Київського військового округу; 100 офіцерів із прикордонних округів, а також 150 випускників оперативно-чекістських шкіл [2, 120].

Після включення до складу СРСР Північної Буковини і утворення на території Української РСР Чернівецької та Ізмаїльської областей НКВС СРСР своїм наказом від 2 грудня 1940 року на території цих областей утворив два управління, три міських відділи та 14 районних відділів НКВС.

Таким чином, у західноукраїнському регіоні була утворена така система репресивно-каральних органів:

- обласні управління НКВС;
- міські відділи НКВС;
- повітові (районні) відділи НКВС;
- містечкові відділення та дільниці НКВС.

Основними ланками місцевих апаратів НКВС були обласні управління та міські відділи, що мали свою структуру, низовою ланкою – містечкові відділення та дільниці.

До лютого 1941 року всі репресивно-каральні органи Радянського Союзу підпорядковувались одному відомству – НКВС СРСР. Указом Президії Верховної Ради СРСР від 3 лютого 1941 року НКВС СРСР було розділено на два наркомати: наркомат внутрішніх справ і наркомат державної безпеки, але вже 20 липня 1941 року вони були об'єднані в наркомат внутрішніх справ СРСР. У травні 1943 року відповідно до рішення ЦК ВКП(б) і РНК СРСР вказані наркомати знову розділили на НКВС та НКДБ.

Організація органів НКВС в західних областях Української РСР здійснювалася шляхом механічного перенесення всіх структурних підрозділів репресивного апарату, що раніше були утворені в СРСР, з одночасним визначенням загальної для всіх органів організаційно-штатної дисципліни у відповідності до наказу НКВС СРСР від 17 травня 1939 року. Репресивно-каральні органи в західному регіоні України насаджувались на основі жорсткої централізації, виключно наказними методами за допомогою мілітарних сил. Їхня діяльність була зорієнтована на активне поширення тоталітарного радянського режиму та утвердження основ радянської влади, що органічно не сприймалась місцевим населенням, яке прагнуло мати власну національну державність. Ця особливість і зумовила виключно репресивні функції карального апарату в регіоні з перших днів його утворення.

Передумовою розгортання масових репресій проти національно свідомої частини населення Західної України, яка під проводом ОУН вела боротьбу за національне звільнення, починаючи з 1929 року, стала діяльність підрозділів НКВС по налагодженню тотального контролю за населенням краю. З цією метою Раднарком СРСР 30 грудня 1939 року прийняв постанову про проведення паспортизації у західних областях, а 5 лютого 1940 року НКВС видав наказ аналогічного змісту. Ця акція завершилася 15 травня 1940 року. Громадянам було видано 1 млн 160 тис. 291 паспортів, 8469 тимчасових посвідчень, а на 15 вересня 1940 року в західних областях УРСР було прописано, отже взято під контроль НКВС, 1 млн 514 тис. 342 громадян [2, 123].

Завершивши роботу з обліку населення, каральні органи приступили до суцільних репресій проти тих громадян поневоленого краю, які чинили активний опір насильницькому одержавленню у складі радянської неоімперії, перебуваючи, як правило, на нелегальному становищі в умовах підпілля та конспірації. З цією метою створювались спеціальні оперативні групи, котрі діяли як начебто підпільні формування ОУН, у дійсності виявляючи та знешкоджуючи активних українських патріотів.

Своєрідною нормативною базою цієї підступної діяльності став наказ НКВС СРСР від 13 травня 1940 року „Заходи по покращенню оперативно-чекістської роботи у правлінні НКВС західних областей УРСР та БРСР”, у відповідності до якого в західних регіонах були організовані відділи для боротьби з бандитизмом як в управліннях державної безпеки НКВС, так і в управліннях міліції [2, 124].

Фактично цим наказом на боротьбу з рухом спротиву українсь-

кого народу, який комуністичною ідеологією тлумачився не інакше, як „бандитизм”, спрямовувалися зусилля всіх структур репресивно-каральної системи, а також міліції. Так, у пункті восьмому наказу зазначалося: „Наркомам внутрішніх справ: у роботі по боротьбі з бандитизмом використовувати органи робітничо-селянської міліції. З цією метою при обласних управліннях і районних відділах НКВС створити резерви міліції” [2, 124].

Такі парамілітарні формування, названі винищувальними батальйонами, були створені у відповідності з постановою уряду СРСР від 24 червня 1941 р. „Про охорону підприємств і установ та створення винищувальних батальйонів” для боротьби з агентами-шпигунами, диверсантами і терористами, які закидалися німецькою розвідкою у радянський тил, формувалися в районах, де оголошувався воєнний стан у складі 100-500 осіб [8, 197]. Керували батальйонами органи НКВС. Міліція направила у ці формування біля трьох тисяч працівників, переважно на командні посади. В 1941-1945 рр. в них нараховувалось близько 400 тис. бійців. Штаб винищувальних батальйонів НКВС СРСР і такі ж штаби НКВС республік і областей активно займалися питаннями партизанського руху, у зв'язку з тим, що ці батальйони були одним з джерел формування партизанських загонів і диверсійних груп для роботи в німецькому тилу Український штаб партизанського руху очолював Т. Строкач – заступник наркома внутрішніх справ УРСР.

Комуністичне керівництво усвідомлювало, що кидати на боротьбу з УПА діючу армію, до якої влилися селяни із західних областей, а сьогодні – воїни зі власними переконаннями та морально-християнськими традиціями, було небезпечно. До того ж армія не була пристосована для про-типартизанських дій. Тому у березні 1944 року в Західну Україну були відряджені спеціально вишколені каральні війська НКВС, що пройшли „загартування” під час виселення народів Криму і Кавказу. З того часу участь підрозділів Червоної армії у протипартизанських акціях зводилася до проведення так званих „чекістсько-військових операцій” по прочісуванню лісів, сіл та хуторів [2, 256]. У 1946 р., відповідно до наказу наркома внутрішніх справ СРСР С. Круглова, до Західної України з Румунії додатково було направлено два підрозділи внутрішніх військ загальною чисельністю 2085 солдатів [3, 621].

У березні 1943 року державний Комітет Оборони СРСР прийняв постанову „Про спеціальні заходи у західних областях України”, спрямовану на активнішу протидію національно-визвольному русі [2, 256].

Таким чином, невдовзі в Україні поновлює свою діяльність розгалужена мережа територіальних органів НКВС і НКДБ. Органі-

заційні форми побудови репресивно-каральної системи залишались майже такими ж, як і в довоєнний період, за винятком деяких нових управлінь.

14 лютого 1944 р. заступник наркома внутрішніх справ СРСР Чернишов доповів Л. Берії про те, що згідно з рішенням ЦК КП(б)У, зокрема особисто М. Хрущова, мобілізовано 3000 осіб із числа „перевіраних і відібраних НКВС партизанів Рівненської та Луцької (Волинської) областей, разом з обозом, кіньми, озброєнням та 21 радіостанцією” [Там же, 259]. За розпорядженням наркома внутрішніх справ України В. Рясного в період з 17 по 25 лютого 1944 року з них було сформовано 30 загонів, по 100 осіб у кожному, із залученням одного-двох оперативних працівників НКВС і радіостанцій. За розпорядженням М. Хрущова їм було передано 30 вантажних і 10 легкових автомобілів [3, 259].

Ці загони розміщувалися у районних центрах та інших населених пунктах, де масового поширення набув український рух опору. Для керівництва і координації їхніх дій у Рівному був створений штаб на чолі з начальником відділу НКВС УРСР з боротьби з бандитизмом О. Задоя. З Києва до Рівного, крім того, направили оперативну групу чисельністю понад 300 працівників карального апарату [3, 259].

Радянська влада залучала значні сили до протиповстанських дій. Наприклад, у квітні-травні 1945 р. в масштабних оперативно-військових операціях на Станіславщині приймало участь 11 тис. бійців радянської армії, внутрішніх військ, в результаті яких вбито 2167, захоплено 6311 повстанців [5, 261]. Такі оперативно-військові операції здійснювалися як правило методом оточення лісних масивів чи населених пунктів з подальших їх прочісуванням. Ця тактика давала результати: у 1944 р. було проведено 1883 операції, а у 1945 р. – 6183, в ході яких було вбито 19800 повстанців (433 командири різних рівнів), 17962 взято в полон [3, 261]. У квітні-травні того ж року внутрішніми військами НКВС було оточено й розгромлено південну групу УПА під командуванням „Енея”. Тоді загинуло 2122 повстанці, а 2301 захоплено в полон [10, 355-356].

У грудні 1945 р. розпочалася „Велика блокада”, під час якої військові гарнізони розміщувалися в кожному населеному пункті Західної України, проводили обшуки приміщень, навколишніх територій, закрили доступ повстанцям та підпільникам до їх запільних баз. До лютого 1946 р. в ході цієї блокади було здійснено 15562 чекістські операції (вбито 4200 повстанців, затримано 9400 осіб). Як наслідок, припинило існувати 130 збройних формувань українського підпілля [15, 300].

У перманентній війні проти українського національно-визвольного руху репресивні органи погоджували свої дії з військовими підрозділами, залучаючи навіть авіацію. Так, 28 березня 1944 року у переданому наркомом держбезпеки УРСР С. Савченком оперативному донесенні в НКДБ СРСР зазначалося, що „25 березня 1944 р. при проведенні операції по прочісуванню Кременецьких лісів агентурним шляхом і авіарозвідкою була встановлена наявність двох продовольчих баз та стоянки бандитів поблизу населених пунктів Дякова Гора і Зимниця. По місцях розташування стоянок авіаполком було проведено бомбардування. Результати уточнюються” [2, 261]. Аналогічні свідчення містяться у донесенні начальника оперативного відділу Головного управління військ НКВС з охорони тилу полковника Єфремова начальникові цього ж управління генерал-майору Горбатову: „30.03.1944 р. командир 127-го піхотного полку отримав відомості про наявність банди чисельністю до 150 осіб у районі озера Безіменного (63 км на захід від Сарн). 31.03.1944 р. для її ліквідації було направлено винищувальний загін у складі 127-го піхотного полку за підтримки групи літаків 771-го бомбардувального полку. О 9.00 31.03.1944 р. літаки, що прикривали винищувальний загін, провели бомбардування табору бандитів, скинувши 20 бомб” [2, 261].

Вдало, на думку чекістів, була проведена операція по ліквідації повстанських формувань у Чорному лісі, за 15 км. від м. Станіслава (Івано-Франківськ). Для участі в операції були залучені підрозділи військ охорони тилу, прикордонних і внутрішніх військ НКВС, працівники місцевих органів НКВС, НКДБ, міліції, винищувальні батальйони. В результаті операції було вбито 358 і поранено 13, захоплено в полон 330 повстанців. Вилучено 3 гармати, 11 станкових кулеметів, 164 гвинтівки [7, 443]. 15 жовтня 1944 р. 14-й загін прикордонних військ у цій же області знищив старшинську школу УПА „Олені”, було вбито 184 повстанці [6, 249].

Тільки протягом лютого – першої половини квітня 1944 року було проведено 52 спільні операції проти УПА і підпілля ОУН. 1 травня 1944 р. командувачеві 1-м Українським фронтом маршалу Г. Жукову було направлено повідомлення про наслідки операції у Кременецьких лісах Рівненської області. Вона проводилася протягом семи діб, в окремих місцях бої тривали по 8-11 годин [2, 261].

Прагнучи якомога скоріше придушити рух спротиву, 27 вересня 1944 року ЦК ВКП(б) приймає постанову „Про недоліки в політичній роботі серед населення західних областей УРСР”, у якій вказує на слабку роботу місцевих парторганізацій по викриттю „ворожої для

народу діяльності українських буржуазних націоналістів”, а перед НКВС та НКДБ ставить завдання остаточної ліквідації національно-визвольного руху будь-якими прийомами й методами [2, 262].

Вже 23-24 листопада 1944 року на засіданні ЦК КП(б)У було заслухано звіти Волинського, Станіславського і Чернівецького обкомів про стан виконання ними постанови ЦК ВКП(б). Невдовзі пленум ЦК КП(б)У визначив конкретні напрями політичної роботи „у світлі” постанови. З цією метою протягом листопада 1944 – лютого 1945 року було опубліковано декілька звернень уряду УРСР до населення західних областей України, учасників ОУН, УПА, УНРА і УГВР; ці звернення масово дублювалися обкомами. Всі начальники управлінь НКВС, НКДБ видавали аналогічні накази та розпорядження, вимагаючи припинення боротьби проти радянської влади, поголівної реєстрації жителів, що досягли 15-річного віку і більше. При цьому кожний з начальників керувався далеко не законом, а принципом доцільності за умов воєнного часу [9, 80-85; 104-116; 154-159].

Існуючий на той час в НКВС УРСР відділ з боротьби з бандитизмом було реорганізовано в управління, а районні відділення НКВС, НКДБ в західних областях України – у відділи, збільшивши їх чисельність. У кожному з них було утворено відділення з боротьби з бандитизмом [2, 263].

Складність боротьби з підпіллям ОУН та формуваннями УПА для більшовицької карально-репресивної машини полягала в тому, що повстанці мали завчасно сформовану чітку військову організацію, певний досвід збройної боротьби, виробили партизанську тактику. Вони добре знали місцеві умови і райони збройних сутичок, користувалися підтримкою переважної частини населення, зокрема, сільського, Української Греко-Католицької Церкви (УГКЦ) – однієї з основних національних церков; мали достатню кількість озброєння, ґрунтовно обладнані бази і місця схову (бункери в лісах, населених пунктах); добре організовану розвідку та контррозвідку, гнучку систему зв'язку, глибоку конспірацію; творчо використовували досвід різних армій (польської, німецької, Червоної та ін.).

Органи НКВС, НКДБ, зазнавши серйозних втрат у перші повоєнні місяці, ретельно вивчали тактику повстанців, вдосконалювали форми і методи боротьби. Влаштувалися засідки, секрети, особливо у нічний час, діяли пошуково-розвідувальні групи, які мали задалегідь отримані оперативні дані або отримували їх під час пошуку груп ОУН і УПА; чорну роботу виконували спеціальні провокативні групи, які під виглядом повстанців чинили жахливі

злочини – вирізали родини селян, отруювали колодязі та ін. Щоправда, Д. Веденєєв в одній із праць стверджує, що такі псевдоповстанські групи мали на меті якраз не вбивства, грабунки місцевого населення під виглядом повстанців, а виступали інструментом реальних оперативно-бойових заходів (пошук, ліквідацію чи захоплення членів підпілля, збір розвідувальних даних і т.п.) [4, 14]. Наприклад, до 1 травня 1945 р. на рахунок спецгруп (інші назви – агентурно-бойові групи, легендовані групи) вже було 1163 ліквідованих повстанців; на той же час діяло 246 таких формувань із 1011 учасниками і 212 бойовиків-одинаків [6, 251-252]. Створювалась паралельна (фальшива) структура українського підпілля тощо.

У 1944 р. внутрішні війська НКВС провели на території Західної України 4836 операцій проти підпілля, в результаті яких загинуло 27584 члени підпілля, захоплено 37193 осіб. Загальні втрати повстанських відділів та оунівської мережі склали 67136 членів [11, 180]. Ці дані переконливо свідчать про масштаби і драматизм нерівної боротьби. Потрібно зазначити, що не рідко в ході таких операцій бійці внутрішніх військ тероризували місцеве населення, палили хати, займалися грабунком, пияцтвом і т.п. Інформацію про це зустрічаємо у довідках керівників підрозділів НКВС [1, 47].

Разом з воєнними та адміністративними заходами велика увага приділялася розгортанню облудної пропаганди та агітації, „виховної роботи” серед місцевого населення, яку очолювали партійні органи, політичні структури військ НКВС. Особливо велика „роз’яснювальна” праця розпочалась у зв’язку із зверненням уряду УРСР від 27 листопада 1944р. до трудящих західних областей України із закликом дружно взятися за відбудову народного господарства. Уряд заявив про прощення минулого особам, які припинять боротьбу проти радянської влади і розірвуть зв’язки з повстанцями. Робилися спроби розколотися національно-визвольний рух. В лавах повстанців почалося бродіння, деякі виходили з лісів та криївок. Так, у Львівській області з листопада 1944р. по січень 1945р. зголосилось 1836 осіб. Деякі з них були залучені у винищувальні батальйони, спецгрупи [7, 445].

26 лютого 1945 року на засіданні політбюро ЦК КП(б)У було заслухане питання про стан виконання постанови від 10 січня 1945 року „Про посилення боротьби з українсько-німецькими націоналістами в західних областях України” та визначені подальші заходи у боротьбі з українським рухом опору [12, 308]. Які ж підсумки підбивалися, як вони виглядали? Звернімося до довідки заступника начальника управління НКВС УРСР з боротьби з бандитизмом підполковника держбезпеки О. Задоя (див. табл. 1).

Наслідки каральних операцій у західних областях України з лютого по 31 грудня 1944 р.

Таблиця 1
(Див. Білас І. Репресивно-каральна система в Україні 1917-1953 рр. – К., 1994. – Кн. І. – С. 270.)

Області	Прове-дено операцій	Вбито осіб	Захоплено у полон	Виселено	
				сімей	осіб
Львівська	1690	12713	10471	1155	3165
Рівненська	1792	15988	15680	1154	3212
Станіславська	831	10499	9867	222	586
Дрогобицька	349	1972	2720	460	1285
Тернопільська	683	11057	5967	498	1249
Волинська	993	4219	4893	1178	3582
Чернівецька	157	957	789	77	241
Усього	6495	57405	50387	4744	13320

15 травня 1945 року М. Хрущов провів у Львові нараду з секретарями обкомів КП(б)У і начальниками управлінь НКВС та НКДБ. Він вимагав рішучіше проводити репресії щодо населення, виселяти сім'ї повстанців у віддалені місцевості СРСР та рекомендував застосовувати „нові методи роботи”. Що ж то за методи? У кожному селі добиралися заручники із заможних селян, які мусли повідомляти органи про наміри повстанців. Водночас їх суворо попереджували, що вони несуть відповідальність за будь-яку подію, котра станеться на території сільської ради. При цьому місцеві активісти мали стежити за ними і в разі їхньої неблагонадійності негайно заарештовувати і виселяти. Крім цього, М. Хрущов вимагав організувати збори селян, на яких оголошувати імена тих, хто допомагає повстанцям, застосовуючи проти них репресії [14, 295-298].

Белика кількість агентури використовувалася для дискредитації керівного складу УПА, підпілля ОУН і загалом національно-визвольного руху шляхом створення спецбоїв НКВС, НКДБ. Цікавий випадок описаний у повідомленні начальника управління НКВС Тернопільської області Сараєва: 4 вересня 1945 року озброєна група партійно-радянського активу Капустянського району, до якої входили секретар райкому Піддубний, голова райвиконкому Коровецький, зав. відділом агітації і пропаганди райкому Рамзін, зав. райфінвідділом Гандін та інші, між селами Дробишівка і Калинівка потрапила в

засідку, яку влаштував агент-двійник НКДБ „Опара”. Він очолював спецдобівку НКДБ, до якої втягнув хлопців 16–17 років. Група після обстрілу спецдобівкою розбіглася, у паніці покидавши зброю. Зокрема, Піддубний, втікаючи, спочатку кинув в автомат, потім револьвер, нарешті пальго. Закопавши свої документи, він заліг на картопляному полі, де пролежав до ранку, не озиваючись навіть на поклики оперативників НКВС, що прибули до місця пригоди [2, 274].

З березня 1946 року відбулася реорганізація НКВС і НКДБ: вони були перетворені на міністерство внутрішніх справ і міністерство державної безпеки. В такому вигляді вони функціонували до 5 березня 1953 року, після чого були об’єднані в одне міністерство внутрішніх справ. Аналогічні метаморфози проходили і на території УРСР.

Секретною постановою Ради Міністрів СРСР від 28 січня 1947 року, якій передували спільні накази МВС і МДБ від 21 січня, подальша боротьба з національним рухом опору була віднесена до виключної компетенції органів держбезпеки. Прийняті від МВС західних областей відділи з боротьби з бандитизмом і відділи 2-Н МДБ УРСР були реорганізовані у єдині відділи. Усього було передано МДБ: 1617 оперативних працівників; агентурна мережа чисельністю 17 945 осіб; оперативні обліки на 12 714 учасників підпілля; оперативні внутрішні війська МВС (понад 25 тис. бійців), а також згадувані вище винищувальні батальйони (понад 35 тис. осіб із озброєнням) [2, 280].

Таблиця 2.

Кількість винищувальних батальйонів, переданих у МДБ УРСР 19.02.1947 р. (Див. Білас І. Репресивно-каральна система в Україні 1917-1953 рр. – К, 1994. – Кн.1. – С.281)

Назва області	Кількість б-нів	Особого складу	Види озброєння					
			кулеметів	автоматів	гвинтівок	пістолетів	всього	гранат
Волинська	337	4320	218	681	3613	0	4512	326
Дрогобицька	125	2477	163	1134	5309	0	6606	5180
Львівська	232	4293	71	509	3133	57	3770	643
Рівненська	264	6254	297	1223	4175	327	6022	1360
Сганіславська	276	5472	123	493	3909	40	4565	515
Чернівецька	312	7219	338	599	4502	0	5439	0
Чернівецька	247	3406	68	400	3106	0	3574	1203
Закарпатська	116	1684	91	285	953	0	1329	0
Всього	1909	35125	1369	5324	28700	424	35817	9227

Після цього передання в органах МВС західних областей залишилося всього 312 осіб оперативного складу кримінального розшуку міліції. За наявності 206 адміністративних сільських районів практичною роботою по боротьбі з кримінальною злочинністю в кожному районі займалися один працівник кримінального розшуку і дільничі уповноважені – по одному на 3–5 сіл [2, 281].

Як і раніше, основні зусилля репресивно-каральної системи були спрямовані на придушення збройної боротьби українського народу за право бути господарем на своїй землі. В лютому 1947 року міністр держбезпеки УРСР генерал-лейтенант С. Савченко затвердив „План заходів з остаточної ліквідації оунівського підпілля в західних областях України на зимово-весняний період 1947 року”. Для його реалізації було виділено 1094 оперативники МДБ, завдання яких полягало в захопленні або ліквідації активних членів Центрального проводу ОУН „Тура”, „Лемеша” і „Петра”, які перебували у глибокому підпіллі [2, 282]. Крім них, на той час функціонували 113 крайових провідників ОУН: у Львівській області – 12, Волинській – 20, Дрогобицькій – 18, Тернопільській – 29, Станіславській – 18, Рівненській – 9 і Чернівецькій – 7. На обліку в органах МДБ було 219 підпільних груп ОУН чисельністю 1558 осіб [2, 282]. У зв'язку з цим із 10 по 20 березня 1947 року на території Коломийського, Кутського, Надвірнянського, Солотвинського, Болехівського і Вигодського районів Станіславської області передбачалося провести великі „чекістсько-військові операції”, а з 25 по 31 березня – у Бібрському районі Львівської області та Ново-Стрільчанському Дрогобицької області. Особлива увага приділялася пошуків агентурної роботи, для чого начальники УМДБ мали розробити плани вербування агентури з числа оунівських авторитетів, які проживали легально, приховуючи своє минуле, з перспективою їх подальшого просування у керівні центри ОУН. Крім того, рекомендувалося насаджувати агентуру серед лісників, на хуторах тощо [2, 281].

У жовтні 1947 р. рішенням ЦК КП(б)У було створено сім спеціальних оперативних груп з числа працівників МВС і МДБ УРСР виключно для фізичного знищення членів Центрального проводу ОУН і крайових провідників [16, 96].

Після смерті Р. Шухевича до військово-чекістських операцій по захопленню нового керівника збройного підпілля В. Кука в грудні 1952 р. залучалося 2600 солдатів, у липні 1953 р. – 1015, у жовтні 1953 р. – сім дивізіонів [13, 54].

Одночасно активізувалися заходи репресивних органів по розколу підпілля ОУН і збройних формувань. Для цього міністр державної безпеки вимагав від підлеглих проведення в широких масштабах ретельно підготовлених агентурних комбінацій по компрометації керівного складу оунівського підпілля і керівників „банд”; використання окремих арештованих авторитетів для відправлення особистих листів до своїх співучасників з закликом прийти з повинною [2, 282].

Для знищення руху опору застосовувались всі методи – від фізичної ліквідації до масових депортацій у непридатні для життя райони СРСР. Лише окремі частини і підрозділи Червоної армії залучались до протиповстанських акцій, групи офіцерів надавали допомогу у підготовці винищувальних батальйонів тощо.

Підсумовуючи, потрібно зазначити, що пошуково-каральні операції були масштабними за кількістю залучених до їх проведення військових сил та ефективними у протиповстанській боротьбі. Мобільні групи добре озброєних та досвідчених оперпрацівників, солдатів ВВ НКВС, членів винищувальних батальйонів, що були залучені до організацій та проведення пошуково-каральних операцій, завдавали відчутного удару по українському національно-визвольному русі, очолюваному ОУН, УПА, найперше ліквідовуючи керівні кадри підпілля, дезорганізуючи його особовий склад. Це, а також і ряд інших заходів радянської влади призвели до того, що на середину 1950 р. організований протикомуністичний спротив в Західній Україні було зломлено.

Джерела та література

1. Білас І. Каральні військові підрозділи НКВД-НКДБ у боротьбі з ОУН-УПА // *Державність*. – 1992. – №4. – С.47-54.
2. Білас І. Репресивно-каральна система в Україні 1917–1953рр. – К., 1994. – Кн 1. – 648 с.
3. Білас І. Репресивно-каральна система в Україні 1917-1953 рр. – К., 1994. – Кн.2. – 424 с.
4. Веденєв Д. Легендированные группы УПА // *Однострій*. – 2004. – №5. – С.14-24.
5. Веденєв Д., Биструхін Г. Двобій без компромісів. Протиборство спецпідрозділів ОУН та радянських сил спецоперацій. 1945-1980-ті роки. – К., 2007. – 586 с.
6. Веденєв Д., Биструхін Г. Меч і тризуб. Розвідка і контррозвідка руху українських націоналістів та УПА. 1920-1945. – К., 2006. – 408 с.

7. Зубанич Ф., Яворівський В. Чорна книга України. – К., 1998. – 582 с.
8. Крутїков С. Народне ополчення і винищувальні батальйони в Україні в роки Другої світової війни // Сторінки воєнної історії. – К., 2004. – Вип. 8. – Ч. 1. – С. 196-201.
9. Літопис УПА. Нова серія. – Київ; Торонто, 2001. – Т.3. – 647 с.
10. Макаруч С. Радянські методи розправи з бандерівцями (1944?1950 рр.) // Галичина. Науковий і науково-просвітній краєзнавчий часопис. – 2001. – №5-6. – С. 353-361.
11. Пальський З. Знищення національно-визвольного підпілля внутрішніми військами НКВД в західних регіонах СРСР у 1944–1945 роках // Українських визвольний рух. – 2006. – №4. – С. 172-210.
12. Русначенко А. Народ збурений. Національно-визвольний рух опору в Україні й національні рухи в Білорусії, Литві, Латвії, Естонії. – К., 2002. – 519 с.
13. Сергійчук В. Боротьба советської влади проти ОУН-УПА в післявоєнний період // Визвольний шлях. – 2000. – № 11. – С. 42-58.
14. Сергійчук В. Десять буремних літ. Західноукраїнські землі в 1944?1953 рр.: Нові документи і матеріали. – К., 1998. – 941 с.
15. Українська Повстанська Армія. Історія нескорених / В. В'ятрович (відповід. ред.). – Львів, 2007. – 352 с.
16. Ярош Б. Тоталітарний режим у Західній Україні в 30-50-ті роки ХХ століття. – Луцьк., 1995. – 175 с.